

УДК 821.161.2:82-6

ББК 83.3(4 Укр)

АРХЕТИП ВЕЛИКОЇ МАТЕРІ В ЕПІСТОЛЯРІЮ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА

А. В. Ільків

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57; тел. +380 (342) 59-60-74*

У статті на основі архетипного аналізу досліджено архетип Великої Матері в епістолярній творчості В. Стефаника. Проведений аналіз епістолярних текстів дозволив встановити, що матір була для письменника носієм певного первісного знання, народних вірувань і звичаїв. Сильна батьківська воля в епістолярію В. Стефаника протиставляється жертовній любові матері. Автор листів часто співвідносить образ матері з певним релігійним каноном, а також супроводжує його описом певного ритуалу, що є однією з антрибутивних ознак архетипу як ментальної константи.

Ключові слова: лист, епістолярій, архетип, символічна трансформація, ритуал, документальна література.

Християнство вважають одним із найвитонченіших символічних конструктів, у якому жіночість головним чином зосередилась на материнстві. Саме через культ матері, на думку Ю. Крістевой, відбулась гуманізація всього християнства, а сам образ матері став одним із базових архетипів людства [4, с. 662]. Адже Христос стає «людським» тільки через свою матір, через це Діва Марія вважається віссю гуманізації Заходу загалом і гуманізації любові зокрема.

Концепцію духовного материнства з філософської точки зору вдало описує Л. А. Усанова: «Духовне материнство Діви Марії виводить людську природу із невизначеного стану, вносячи в саме природне буття абсолютний устрій. Жінка спочатку стає нареченою, тобто названою для Бога, прийнявши цю назву – приймає Бога Слово і стає його матір'ю. Мати – та, хто має в собі і народжує з себе, дає світові те, що має від Бога. З'являється принцип особистості, що є надсвітловим станом, доведеним до абсолюту в образі Боголюдини» [5].

Листи В. Стефаника дозволяють інтерпретувати його синівську любов до матері як певну сімейну ідилію, як метафізичний синівсько-материнський зв'язок. Окрім хранительки сімейного вогнища і заступниці перед суворою батьківською волею, матір була для письменника також носієм певного первісного знання, народних вірувань і звичаїв, втілюючи архетип Великої Матері.

Життя В. Стефаніка в емоційному плані постійно балансувало між любов'ю матері і нелюбов'ю батька. У листі до В. Морачевського від 24.11.1895 року письменник зізнається: «Тато робить мені гіркі докори, що каже, через твоє радикальство та арешти ти матір загопиш у гріб. Розумієся, тут виходить на світ і злоба батькова на мене за то, що я не ходив слідами розбишаки-дуки, а слідами коханої матінки. Вона не може говорити, але зором ласкавим заперечує слова тата. Донині у мене іншої любови нема, як до матері» [4, с. 48]. З цього листа бачимо, що письменник завдяки словам-докорам тата міг відчувати за собою вину за хворобу, а відтак і смерть матері. Тема стосунків з батьком рідко згадується в листах В. Стефаніка, натомість про матір він пише чи не в кожному листі до В. Морачевського. Однак, у цьому непорозумінні з батьком В. Стефанік винить і себе. Так, в листі до С. Морачевської він відкривається про своє емоційне зближення з татом: «Ми з татом уже зжилися. Тато навіть мене полюбив. Але, що з того. Коли я – песя натура. Мені все здаєся, що я упросився, що я зайвий. Хоть як мені прикро признаватися, а все-таки признаюся» [4, с. 120] (лист від вересня 1897 року). Наприкінці цього листа В. Стефанік опосередковано визнає, наскільки важко йому знайти спільну мову з батьком, характеризуючи типову диспозицію їхньої бесіди: вступ – старокатолицизм, основна частина – С. Морачевська і поїздка до Варшави, і закінчення – банальний побутовізм, виражений через фразу батька «Що, може їсти хочете?».

Сильна батьківська воля в епістолярію В. Стефаніка протиставляється повному порозумінню і душевній близькості з мамою як найближчою людиною. Автор листів часто співвідносить її з певним релігійним канонам, називаючи її «святою» чи «коханою мученицею». Відтак тема хворої матері, її наближення до смерті стає головною темою листів В. Стефаніка до Морачевських. Лист від 29.11.1895 року до В. Морачевського написаний у формі марення і свідчить про одержиму любовманію до своєї матері: «Кожне волоконець мого тіла дрижить і хоче простягнутися на сто миль до постелі коханої мучениці. Здаєся мені, мабуть в горячці, що ліпші частини мене, то дотикають худорлявих її рук, то чують мозілі її зчарованих пальців, то слухають страждальний голос її тихої муки» [4, с. 49].

Уявну розмову з мамою В. Стефанік подає як дотик, злиття двох душ – матері і сина. Знаменно, що ця розмова відбувається на Великдень. Лист написаний у форм двох проекції – реальної та ірреальної. В ірреальній проекції, використовуючи свою здатність до перевтілення, В. Стефанік описує шлях переселення душі-матері у потойбічний світ і зустріч з янголами, постійно чує голос мами. А в листі від 7.12.1895 року письменник по-новому уявляє її обличчя, з якої спала вельонка «тяжкої праці і натуги».

В листах до В. Морачевського В. Стефанік неодноразово підкреслює велику мудрість і доброту серця своєї матері. Деякі з листів є викін-

ченими образами-спогадами з його дитинства. Так, в одному з листів письменник оповідає адресатові про свою діточку пригоду, в якій воєдино злилися радість і смуток: «А собі живо нагадую, як то я раз був малий і вийшов сніг і не мав у кого кинути грудкою. Вийшла моя добра мати, і я пукнув її. Здивована погляділа на мене, а я моц завстидався. За хвилину вийшла моя сестра і мав-єм ціль. А сестру мама вислала з хати, кажучи: а йди-ко Марійко, чос Василь кличе. І мати моя хора, а Марійка давно вмерла, а все-таки як згадаю ту пригоду, то тішуся, хоча смуток повинен здусити радість» [4, с. 82]. Цей спогад засвідчує надмірну, навіть фанатичну любов матері до сина: вона жодним словом не дорікнула йому за кинути в неї снігову кулю, більше того, відправила дочку Марійку на вулицю, щоб продовжити зимові розваги свого сина.

Із темою передчуття близької смерті матері пов'язана в листах В. Стефаніка і певна символічна трансформація мікробразу дверей як певної межі між світом реальним і потойбіччям. Із цим мікробразом пов'язаний один із головних на той час страхів письменника – страх матеріної смерті. В одному із листів він детально описує зачинені двері своєї кімнати, монументальну непорушність яких може в будь-який момент порушити листоноша із телеграмою про страшну звістку. Саме ця невизначеність, очікування мали на письменника деструктивний вплив, що зрештою не міг не позначитися і на його манері письма. Страх смерті належить до первісних, базових страхів людини, однак якщо страх власної смерті виконує стимулюючу та організуючу функцію в житті особистості, то страх смерті близьких людей навпаки має дезорганізуючу, руйнівну силу.

Душевна близькість Стефаніка із мамою було ще поглиблена відчуттям самотності кожного з них. Не випадково в листі до В. Морачевського від 2 квітня 1896 року він наводить розлогі цитати з листів матері напередодні Великодня, в яких вона асоціює себе із фольклорним, образом чайки-небоги з поезії, що історики літератури традиційно приписують І. Мазепі. Крім того, цей материн лист дуже нагадує стилістику народних плачів-голосінь: «Діти, діти, кілька вас маю, а так як бих вас не мала! Ти десь світами отуда блукаєш, не знаю, чи бо то за мої, чи за татові гріхи, Юрка відібрано до войска, Параска віддалася на друге село, а вдома лиш Владзьо. Тай его хоче тато дати від хати. До Коломиї і бурси, ци в що. Ой біда чайці-небозі, що вивела діток при битій дорозі: там чумаки йшли, чаєнят найшли, чаєчку зогнали, чаєнят забрали. Таке моє з Вами, діти, як тої чайки з чаєнятами» [4, с. 61]. Цитування материного листа в листі до Морачевського (по суті, створення нової жанрової модифікації «лист в листі») свідчить, настільки близько розумів трагедію її самотності В. Стефанік і настільки це була і його власна трагедія. Матір у листах Стефаніка – це не просто центральний документальний образ його листів, це один із базових архетипів його творчості. У вищезгаданому листі саме через абстрагування й узагальнення образ матері транс-

формується в архетип: «Отож я піду до церкви і буду глядіти на другі матері, як вони молитимуться за своїх дітей» [4, с. 61], а далі обіцяє матері бачити її в кожній із матерів, яких зустрине на Великдень. Таке отожднення власної матері із усіма матерями ще раз вказує на трансформацію цього образу до рівня архетипу Великої Матері.

Архетипи часто супроводжуються в певних ритуалами, яких у новелістиці й епістолярію В. Стефаніка чимало. Архетип Матері супроводжує ритуал пускання писанок на воду, якими рахмани із «серця землі» сповіщали людей про Великдень. Цей ритуал Стефанік вкладає у певний цикл: спочатку матір йому присилає поштою писанки з паскою («Писаночок я тобі списала та й пасочку спекла, – тато на пошті пришле» [4, с. 61]), а далі вже він водами ріки хоче відправити дві (важливий факт – власноруч розписані) писанки до найближчих йому людей – до матері і В. Морачевського («А далі розіб'ю над потоком дві писанці, що м сам їх списав, то одну пуцу до Русова до мами, а другу до Вас. Ви прочитайте там, що на Великдень до схід-сонця треба митися в тій воді, що писанки в ній плавають, бо лиш тоді буде христенин «файний, як великдень, добрий, як Христос, а мудрий, як рахмане, що сидять в серці землі» [4, с. 61]).

В описаній народній прикметі бачимо традиційне для українців накладання двох світоглядів – первісного міфологічного і релігійного. Із цього листа видно, що ставлення матері до письменника було не просто інстинктивною материнською опікою, це благоговіння перед сином як продовжувачем роду. Архетип Матері в цьому контексті модифікується в архетип Великої Матері як берегині цього роду, народних традицій і звичаїв (зокрема, великодніх традицій писанкарства).

Після розлуки із рідним домом В. Стефанік перед кожним поверненням до цього автентичного йому простору переживав велике душевне хвилювання, тому в листах до В. Морачевського моделював майбутні картини зустрічі і розмови з матір'ю, прогножуючи навіть теми непростих розмов, наприклад: «А ти, синку, не гадаєш женитися? Час би вже, дитинко! Не страхайся дівчат, а котру любиш, то направці скажи, що так а так та й решта!» – «Я боронюся, що не все тота мене любить, котру я люблю, а мати дивується, що може під сонцем бути така, аби мене не любила!» [4, с. 112], а далі письменник викладає футуристичні візії сімейної вечери і завершення дня маминими молитвами. У цій ідеалістичній картині немає «нелюбові батька», а є лише всеохопна і жертвна любов матері. Часте вживання в листах В. Стефаніка слів «дитинко», «синку», а також ніжно-пестлива лексика у цитуванні слів матері (як у наведених цитатах «писаночка», «пасочка») свідчить про латентне бажання самого письменника залишитися в своєму дитинстві, зберегти в собі первісну сутність малого пустотливого хлопчика, який завжди жив у ньому і лиш іноді проривався крізь образами чи то в художніх текстах, чи то на сторінках інтимних листів («Я би вибіг на гору і нагадав собі Вашого Сло-

вацкого, збіг би-м на долину, на озеро і знов би-м его спом'янув і ймив би-м у долоню одну перлу водички і упросив би-м перлину, аби замерзла, аби-м собі її взяв до мами; а вночі сховав би-м кілька зізд з молочної дороги, обвинув би-м золоті у душу свою і приніс із вольного краю до рідного краю. Я би вибіг на верхній вершечок і пустив би-м свої думи найкрасші із хмарами, най би летіли до неба... Я би пустував як хлопчик» [4, с. 108]).

Після того, як В. Стефаник покинув батьківську домівку і не підкорився батьковій волі (по суті, відбулася його сепарація від родини), домівка В. Морачевського стала для його зболеної душі єдиним пристанищем спокою і душевної рівноваги. Як сам зізнається у листах, тут він набирився життєвих сил, тут його творча уява отримувала автентичне для нього джерело енергії («Боже, кілька би я у Вас своїх болів лишив, а кілька би-м сили від Вас набрав?!.. Мені здається, що я би з Вашої хати чув синє море від полудня, чув би-м гори, що хмари як полотно пробивають» [4, с. 108]). Архетип Великої Матері невіддільний від дому, однак після смерті матері відбувається символічна трансформація дому в межах атрибутивних меж «свій – чужий», бо рідний дім без матері втрачає свій сенс, тобто як «чужий» дім Морачевських через особливо близькі і теплі стосунки Вроцлава Морачевського із письменником стає рідним, своїм, омріяним прихистком для відпочинку його змученої творчим надривом душі.

Отже, дослідження архетипу Великої Матері в епістолярній спадщині В. Стефаника дозволило встановити, що матір була для письменника носієм певного первісного знання, народних вірувань і звичаїв. Це Матір всього роду, тому на Великдень він бачить її в кожній із матерів, що стрічаються на його шляху. Материнська саможертвна любов в листах письменника дисонує із твердою батьківською волею, непорозумінням і відчуженістю. Автор листів часто співвідносить образ матері з певним релігійним канонам, а також супроводжує його описом певного ритуалу, що є однією з атрибутивних ознак архетипу як ментальної константи.

Література

1. Крістева Ю. *Stabat Mater* / Ю. Крістева; за ред. Марії Зубрицької. 2-е видання, доповнене // Слово знак дискурс. Антологія світової літературної-критичної думки ХХ ст. – Львів: Літопис, 2001. – С. 662.
2. Піхманець Р. Листи Василя Стефаника як джерело вивчення його життя і творчості / Роман Піхманець // Парадигма. – Львів, 2004. – №. 2: Ювілейний збірник на пошану Любомира Сеника. – С. 191-228.
3. Піхманець Р. Повернення до себе: над листами В. Стефаника / Р. Піхманець // Дзвін. – 2008. – Ч. 5-6. – С. 121-139; Ч. 7. – С. 107-124; Ч. 8. – С. 102-117.

4. Стефаник В. Повне зібрання творів: в 3 т. / В. Стефаник. – Т.3. Листи. – К: Вид-во АН УРСР, 1954. – 324 с.
5. Усанова Л. Православний архетип сім'ї у контексті комунікативних відносин: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук [Електронний ресурс] / Л. Усанова. – К., 2002. – 26 с. – Режим доступу: <http://www.dissland.com>.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 24.09.2015 р.
Рекомендовано до друку д.ф.н., професором Хоробом С.І.,
д.ф.н., професором Кіралем С.С.*

ARCHETYPE OF GREAT MOTHER IN VASYL STEFANYK'S EPISTOLARY

A. V. Ilkiv

*PreCarpatians National University by Vasyl Stefanyk;
Department of Ukrainian literature; 76000, Ivano-Frankiv'sk,
Shevchenko str., 57; ph: +380(342)59-60-74; e-mail: kf@pu.ukr.lit.ua*

The archetype of Great Mother in V. Stefanyk's epistolary works on the basis of archetype analysis is researched in the article. The analysis of epistolary texts has allowed us to determine that a mother was the bearer of certain primitive knowledge, folk faith and customs for the writer. Strong father's will in V. Stefanyk's epistolary is in contrast to full idyll with a mother as the closest person. The author of the letters often correlates the mother's image with a certain religious canon, accompanying it with a certain ritual that is one of the attributive features of archetype as a certain mental constant.

Key words: *letter, epistolary, archetype, symbolic transformation, ritual, documental literature.*